

ИНФИНИТИВ У ДЕЛУ *СТЕФАНИТ И ИХНИЛАТ*: ФИЛОЛОШКА И ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКА АНАЛИЗА¹

САЖЕТАК

Предмет истраживања овога рада јесте синтаксичко-семантичка анализа употребе инфинитива у преводном српскословенском делу *Стефанит и Ихнилат* према препису из XVII века. Примарни циљ истраживања јесте утврђивање функционалног опсега употребе инфинитива и инфинитивних конструкција. Како се инфинитив, као номинално средство наслеђено из прасловенске епохе, у вернакулару с еволуцијом језика све чешће замењивао вербалним средствима, у раду се прати и њихов конкурентан однос у функционално-семантичким сферама експликативности и финалности. Резултати филолошке анализе, однос номиналних и вербалних средстава, као и однос општесловенских и књишких употреба инфинитива исказани су процентуално како би прецизније могли указати на функционални стил језика којим је текст писан. Поред свега наведеног, у раду се ради бољег дефинисања стила резултати истраживања пореде са резултатима истраживања спроведеним *Хиландарском типичу* Светога Саве, *Животу деспота Стефана* Константина Филозофа и критичком издању *Српске Александриде*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Стефанит и Ихнилат*, српскословенски језик, синтакса, хипотакса, инфинитив, конкурентна средства.

---

¹ Овај прилог представља скраћену и прилагођену верзију мастерског рада одбрањеног на Филозофском факултету у Новом Саду. Проф. др Марини Курешевић захваљујем на саветима и сугестијама.

1. Увод

1.1. Језик српскословенске писмености

Српску средњовековну писменост, као писменост у оквиру ареала *Slavia Orthodoxa*, одликује присуство хомогене диглосије², утемељене на двострукој артикулацији света, у чијој основи лежи опозиција сакрално – профано (Грковић-Мејџор 2007: 453). Хомогена диглосија је у српској средњовековној писмености оличена употребом српскословенског и српског народног језика у односу комплементарне дистрибуције – првог као језика сакралне сфере и другог својственог профаној сфери. У делима црквеног карактера јавља се искључиво српскословенски, док је у делима нецрквеног карактера могућа појава обају језика (Грковић-Мејџор 2007: 446–448, 451).

Како наводи Ј. Грковић-Мејџор (2007: 451–453), услед жанровске раслојености и развијања могућности да се дела појединог жанра – у зависности и од других ванлингвистичких фактора пишу и српскословенским и народним језиком, с правом се може претпоставити да је у старосрпској писмености постојао и тзв. средњи стил, који је, заправо, био нижи стил српскословенског. То би значило да се у српској средњовековној писмености користе два језика – српскословенски и народни, а у оквиру српскословенског два стила – виши и нижи, при чему се главне разлике између вишег и нижег стила испољавају на лексичком и синтаксичком плану. Виши стил је нарочито конзервативан, док нижи допушта иновације, што надаље доводи до стварања „граничних жанрова” у којима се мешају књижевни и народни језик. Ове се појаве могу лепо сагледати на језику средњовековне белетристике. Ванлингвистички чиниоци који устројавају стил употребљен у белетристици, осим жанра, јесу тематика текста, његов садржај, намена, односно тип читалаца којима је дело намењено, затим порекло текста – оригинал или превод, као и образовање писца или преписивача (Грковић-Мејџор 2007: 449).

1.2. Корпус истраживања

Овај је рад поникао на истраживању спроведеном на српскословенском препису преводног дела *Стефанит и Ихнилат* насталом у XVII веку који је

---

² Више о овоме в. у Грковић-Мејџор (2007: 443), Толстой (1988: 132), Богдановић (1991: 50–51).

издао Ђура Даничић (1870: 261–310). У српском културном наслеђу остала су сачувана четири преписа дела *Стефанит и Ихнилат*³. Анализирани текст представља најмлађи од четири сачувана преписа, и чува се у збирци Архива САНУ (Јовановић 2012: 194).

Дело *Стефанит и Ихнилат* потиче из древне индијске књижевности (Богдановић 1991: 232; Павловић, Маринковић 1968: 176; Јовановић 2012: 193) – из познате *Панчатантре*, а настало је на санскриту највероватније у III или IV веку, док је на запад доспело посредством арапског превода. За православне Словене најзначајнији је био грчки превод настао крајем XI века по налогу византијског цара Алексија I Комнина. Превод са грчког на словенски језик настао је током XIII века и то у јужнословенској средини, највероватније на Светој Гори, одакле се у XV веку проширио на Русију, а познат је у српским, бугарским и руским преписима (Јовановић 2012: 193–194).

Стефанит и Ихнилат представља збирку басана повезаних у целину (Павловић, Маринковић 1968: 176), односно дело састављено од дужих и краћих целина и алегорија. Наводи се да се састоји из девет већих целина, од којих је прва, по којој дело и носи назив, најобимнија (Јовановић 2012: 195). Засновано на динамичним сижеима, са персонализованим животињама, ово је дело пуно мудрости, хумора и поука (Богдановић 1991: 232; Јовановић 2012: 193), те се слободно може рећи да је са моралистичком тезом.

1.3. Теоријско-методолошки приступ теми

Предмет истраживања овога рада јесте синтаксичко-семантичка анализа употребе инфинитива у препису текста *Стефанит и Ихнилат*, с примарним циљем да се утврди функционални опсег употребе овог номиналног средства, наслеђеног још из прасловенске епохе⁴. Номинална својства инфинитива, као и његова инваријантна семантика, омогућавале су његову самосталну употребу или употребу у функцији допуне именица, придева и глагола различитих семантичких класа, градећи са њима синтагме у служби перифрастичних предиката или попуњавајући унутар њих позицију субјекта, објекта, атрибута, одредбе или предикатива (Курешевић 2014: 64).

---

³ Најстарији је с краја XIV или с почетка XV века, два су из XVI века, док је најмлађи из XVII века (Јовановић 2012: 194).

⁴ О пореклу и граматицизацији прасловенског инфинитива в. више у Грковић-Мејдор (2007: 73–78).

Инфинитив је у неким својим употребама још у прасловенском периоду бивао замењиван конкурентном вербалном формом, односно зависном реченицом, што је последица општијег кретања језика од номиналног ка вербалном типу, тј. ка структури са јасно исказаним субјекатско-објекатским односом и једним предикативним центром (Грковић-Мејџор 2013: 55–71; Курешевић 2014: 64)⁵. Стога се у раду прати и појава конкурентних средстава, инфинитива и зависне реченице. Она је нарочито изражена у функционално-семантичким пољима експликативности и финалности. У оквиру ових синтаксичко-семантичких позиција се уз инфинитив као конкурентна средства вербалним формама јављају и друга номинална средства – двоструки акузатив или конструкција акузатив + партицип, као варијанта двоструког акузатива.

Ексерцирана грађа најпре је класификована (поглавље 2) према синтаксичком критеријуму на основне функције инфинитива, при чему је унутар сваке од ових функција детаљније образлагана и са семантичког становишта. Употреба инфинитива (и инфинитивних конструкција) и конкурентних средстава је у оквиру сваке категорије илустрована по једним примером, при чему је наведен укупан број структурно истих примера⁶. У оквиру сваке синтаксичке позиције инфинитива у анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат*, разматрано је и то да ли је дата синтаксичко-семантичка употреба инфинитива општесловенског⁷ или књишког⁸ карактера.

У посебном поглављу (поглавље 3) разматрана је конкуренција забележених номиналних и вербалних средстава са хронолошког и семантичког аспекта, што има своје последице и на стилском плану анализе.

⁵ О темпу замене инфинитива финитном реченицом, који су потврдила истраживања употребе инфинитива на српскословенским текстовима писаним нижим стилем, в. више у Курешевић (2015: 75–77).

⁶ У овом су раду све допуне једне управне лексеме посматране као посебни примери, на пример: не дожешн бо крнбаго исправити 281/4, и бѣзвѣднаго наказати 281/5а и оуцѣсѣрѣти 281/5б; оуслыша Стефанна красошѣста 283/8–9а и понашаюшѣта 283/8–9а Ихнилата ѿ ннѣже сѣтвори на тѣльца и сл.

⁷ Општесловенске употребе инфинитива (оне које су се временом учврстиле и оне које су изумрле, тј. архаизми) и прасловенски дијалектизми (балканизми и византизми) представљају аутохтоне словенске црте (Грковић-Мејџор 2007).

⁸ Књишке употребе инфинитива подразумевају синтаксичке неологизме (црте код којих је грчки био импулс за активирање структурно иманентних словенских конструкција) и калкове (структурне имитације грчких модела) (Грковић-Мејџор 2007).

Како би закључци истраживања добили валиднију и потпунију аргументацију, резултати филолошке анализе приказани су квантитативно и потом упоређени са резултатима истраживања о инфинитиву у другим делима, као што су *Хиландарски типик* Светога Саве, *Живот деспота Стефана* Константина Филозофа и критичко издање *Српске Александриде*⁹ (поглавље 4). Ова дела припадају различитим жанровима српскословенске књижевне епохе, а њихово компаративно сагледавање омогућиће јаснији увид у то колико на језичко-стилску реализацију некога делу утичу и колико је устројавају различити ванлингвистички чиниоци.

2. Анализа

2.1. Инфинитив у функцији допуне глагола

2.1.1. Допуна модалних глагола

Употреба основних модалних конструкција (исказивање жеље, могућности неопходности) јесте аутохтона словенска црта која, као таква, представља заједничко словенско синтаксичко наслеђе (Грковић-Мејдор 2007: 140).

Модални глаголи ступају у таутосубјекатске односе са својом семантичком допуном пропозитивног садржаја, која је у анализираном корпусу доследно у 100% случајева у форми инфинитива. Инфинитив је потврђен уз следеће модалне глаголе: *мошти*, 34x: како можеш поврѣднѣти лѣва многосоуштаа н снлненша *оуѣ тѣѣѣ* 272/11–12; *вѣздошти*, 17x: н на ловѣ не вѣздоже подвнзати се 272/24–25 и *сѣѣти*, 2x: томоу же е же глаголати не сѣеѣѣ 274/24.

2.1.2. Допуна фазних глагола

У корпусу је на позицији пропозитивне допуне фазних глагола потврђен искључиво инфинитив имперфективног вида, што је типична општесловенска ситуација (Грковић-Мејдор 2007: 278). Како фазни глаголи имају структурне сличности са модалним глаголима, будући да је, такође, у питању таутосубјекатска конструкција, очекивано је то што је семантичка допуна пропозитивног садржаја ових глагола у свим примерима (19) верификована

---

⁹ Мисли се на резултате истраживања потврђене у литератури: Грковић-Мејдор (2007: 276–289), Грковић-Мејдор (2011: 436–456), Курешевић (2014).

инфинитивом. У тексту су потврђени следећи фазни глаголи: начети, 1бх: и наче ногаца земљу копати 267/6; начинати, 1х: и оуподобенъ себѣ пнѣѣкъ дрѣводѣлкѣ, и на дрѣво възседе и цепити € начинаше 267/26–27 и прѣстати, 2х: прѣстани блѣдети 279/2.

2.1.3. Допуна волунтативних глагола¹⁰

Као пропозитивна допуна волунтативних глагола, под којима подразумевамо глаголе у чијој се инхерентној семантици налази исказивање жеље (Курешевић 2014: 75), доминантно је потврђен инфинитив (90,48% случаја), али и волунтативна допунска реченица у (9,52%).

Инфинитив се као пропозитивна допуна волунтативних глагола реализује у таутосубјекатским структурама, а потврђен је у 38 примера. Како је исказивање жеље део општесловенског синтаксичког наслеђа (Грковић-Мејџор 2007: 140), употреба инфинитива у овом својству сматра се општесловенском цртом.

Инфинитив се налази уз следеће волунтативне глаголе: хотѣти¹¹, 28х: не хотѣштѣиѣ лѣности ради хоудожаство роукодѣлѣи наоучити 265/6–7; възхотѣти, 5х: възхоте оубо Иѣннлатъ понтн къ тѣлцоу 276/32а; тѣштати се (у значењу 'чезнути, прижељкивати, настојати' (СС 1994: 711)), 3х: доволни бо моудростѣю чловецы васакымъ образомъ тѣштет се не въпадноутн въ злаа паденѣа 275/3–5; любити, 1х: аште любнши съ мноу внтн 278/2 и нзволнтн (у значењу 'изабрати; више волети' (СС 1994: 250)), 1х: нзволн срѣна съпрѣвнвати съ ннцн 293/19.

Предикат вербалне структуре је у свим примерима у презенту, док је реченица уведена везником да, који је индикатор волунтативне реченице на целом српском језичком простору (Павловић 2009: 50). Када је семантичка допуна пропозитивног типа верификована инфинитивом, посреди су таутосубјекатске структуре, док је реченица могла градити како таутосубјекатске, тако и хетеросубјекатске структуре.

¹⁰ У понеким се радовима (уп. Грковић-Мејџор 2009: 441–442), волунтативни глаголи, који су у овом раду издвојени у засебну семантичку категорију, сврставају у групу са модалним глаголима. У том је случају пресудна семантичка категорија модалности, надређена и једној и другој семантичкој класи, будући да су корпусом потврђени волунтативни глаголи (въс)хотѣти, любити и възждѣлети у литератури дефинисани као глаголи који се одликују опативном модалношћу (в. више у Пипер и др. 2005: 641).

¹¹ Примери у којима је инфинитив допуна глагола хотѣти могу бити двосмислени јер није увек испрва прозирно да ли је у питању допуна волунтативног глагола или је реч о инфинитиву као делу тзв. перифрастичног футура (Грковић-Мејџор 2007: 278). Овде су ове структуре класификоване на основу тумачења значења у контексту.

Таутосубјекатске структуре, 1x: тако бо н азъ хоштоу да радн лъкова соудненѣа пѣоврѣштоу еже къ нѣмоу вѣседованѣемъ 268/16–17.

Хетеросубјекатске структуре, 3x: хоштоу да лн прчтатею покажешн како ластивъ моужь н лоукавъ како по срѣде некихъ, ндеюшнихъ междоу собою съдроужаство н любовь, враждоу вѣносите 265/1–4.

2.1.4. Допуна глагола менталних манифестација

Потврђени глаголи менталних манифестација подразумевају когнитивне глаголе чији се пропозитивни садржај презентује као спознаји доступна чињеница и експектативне глаголе чији се пропозитивни садржај презентује као предмет мисаоног ишчекивања¹². У семантичком потенцијалу когнитивних глагола присутно је обележје фактивности, док семантички потенцијал друге подгрупе глагола одликује обележје експектативности (Курешевић 2014: 78). Важно је напоменути да је инфинитивна допуна менталних глагола део општесловенског синтаксичког наслеђа.

2.1.4.1. Допуна когнитивних глагола

Међу конкурентним средствима на овој синтаксичкој позицији доминира реченица (88,78%), док се номинална средства, инфинитив, двоструки акузатив¹³ и конструкција акузатив + партицип¹⁴, ређе јављају (11,22%).

¹² Класификација и терминологија су дати према Павловић (2009). Глаголима менталних манифестација припадају и декретивни, односно глаголи одлучивања (попут *отълоуѣтити*, *разъсоудити* и сл.), али они у корпусу нису потврђени.

¹³ Двоструки акузатив је прасловенска конструкција у оквиру које први акузатив има функцију директног или индиректног објекта, односно адвербијалног акузатива, а други предикативну функцију. У позицији другог акузатива могу се наћи именица или придев (уп. Курешевић 2014: 83), али је у нашем корпусу потврђен само придев, прави или пасивни партицип претерита у тој функцији.

¹⁴ Номинална структура акузатив + партицип подразумева структуру у оквиру које појам у акузативу представља регирану форму уз коју стоји партицип у конгруентном облику. Унутар ове конструкције, појам у акузативу има двоструку улогу – улогу објекта управне предикације и субјекта партиципске радње која иступа као други акузатив, док се партиципском компонентом казује стање, изглед, положај, статус и сл. појма у позицији првог акузатива за време вршења главне радње, те је имала функцију предикативног атрибута (Курешевић 2014: 54–55). Према речима Ј. Грковић-Мејдор (2013: 98), конструкција акузатив + партицип се уз перцептивне, когнитивне и комуникативне глаголе јавља као архаизам још у старим индоевропским језицима, и то као варијанта двоструког акузатива где се на позицији другог акузатива јављају, поред

Инфинитивом се исказују субјунктивне радње, на шта сугерише и његова иманентна семантика, а другим номиналним конструкцијама индикативне радње.

Као допуна пропозитивног садржаја когнитивних глагола инфинитив је потврђен у свега 6 примера (6,12%), образујући, притом, таутосубјекатске структуре. Јавља се као допуна следећих когнитивних глагола: вѣдѣти, 2x: яко мѡдрѣи мѡужь вѣсть хѡднѣи и вѣ ннхже искоушенѣа не идать 268/25; сѣмнслыти, 2x: сѣмнслыхъ оубо и азъ на прѣвое свое достоѡанѣе настатѣ 271/38 – 272/1; недооумѣти, 1x: она же недооумѣюшти коѣ вѣзѣти 303/37 и мнѣти, 1x: и мню полазно вѣти мнѣ прѣблнжѣти се емоу спѣштоу 272/19–20. У претпоследњем примеру, инфинитив се реализује у оквиру конструкције датив + инфинитив¹⁵, која се у литератури тумачи као књишка црта, али која је имала системску подршку (уп. Веѣрка 2002: 445–446; Курешевић 2014: 79).

Двоструки акузатив је на позицији допуне когнитивних глагола у корпусу потврђен у 3 примера. На позицији управне предикације јављају се глаголи: вѣдѣти, 1x: нѣ вѣдѣ негдѣ мѣсто ѡтѣлоуѣено ѡтѣ члѡвѣкѣ 290/37; оубѣдѣти, 1x: оубѣдѣвь оубо тебѣ, ѡ царѡу, разоумѡмь и мѡдрѡстѣю оукрашена 274/26 и обрѣсти¹⁶, 1x: и разоумѣхъ нзвѣстно мѡужаство его разоумь, и обрѣтохъ его вѣ сѣнхъ непользна 274/36.

Пропозитивна допуна управних когнитивних глагола могла је бити формализована и конструкцијом акузатив + партицип, при чему је на позицији партиципа потврђен активни партицип презента неодређеног вида. Ово се номинално средство среће у свега 2 примера и то као допуна примарно

партиципа, и именица и придев. Будући да је ово номинално средство индоевропског порекла потврђено и у другим словенским језицима (Веѣрка 1961: 59; Грковић-Мејѡор 2013: 105), у старословенском га треба тумачити као изворну прасловенску црту (Грковић-Мејѡор 2013: 105). За разлику од старословенског, у српкословенским текстовима акузатив + партицип није потврђен уз глаголе говорења, већ само уз глаголе из класа *verba percipiendi* (нпр. слышати, зрѣти и видѣти) и *verba putandi* (нпр. вѣдѣти, разоумѣти) (уп. Грковић-Мејѡор 2007: 235). О конструкцији акузатив + партицип в. више у Грковић-Мејѡор (2013: 98–115), Грковић-Мејѡор (2007: 231–258), Курешевић (2014: 27–62).

¹⁵ Примарно намерна конструкција датив + инфинитив има индоевропско порекло, а била је, како претпоставља Ј. Грковић-Мејѡор (2013: 78–85), регуларно синтаксичко средство и у балтословенском и у раном прасловенском. Иако је део старословенског синтаксичког наслеђа, приписује јој се статус књишке црте будући да се изгубила у многим позицијама у народним говорима (Курешевић 2014: 82).

¹⁶ Примарно перцептивни глагол обрѣсти у овом примеру поприма когнитивну семантику, те се јавља у значењу 'схватити'.

перцептивног глагола видѣти који је попримио когнитивну семантику, те се јавља у значењу 'схватити'¹⁷. Уп. примере: видѣши же мати лъвока ннѣтоже оть снхъ глаголюшта, рече: слагаше еанко глаголаше на Ихнилата 285/18–19, и накажоу его такоже подобаеъ, и аште внждоу его нерадешта, сннд жазлоу нмадм внти его 301/16.

У зависности од семантике глагола од којег је образован партицип, тј. његове агентивности, партицип у овој позицији може имати предикативно (пр. 285/18–19) или атрибутивно значење (пр. 301/16) (Грковић-Мејдор 2013: 100).

Допунска реченица је уз когнитивне глаголе забележена у релативно великом броју примера (87x), а јавља се као пропозитивна допуна следећих управних лексема: (оу/по)вѣдети, (по)знати, познавати, (оу)разоумѣти, рассмотрити, подншлати, съмнслити, мнѣти, вмѣнити, назнаменати, сматрати, видѣти и обрѣсти (у значењу 'схватити')¹⁸, те прнобрѣсти (заслужује)¹⁹. Реализоване допунске реченице могу образовати и таутосубјекатске и хетеросубјекатске структуре. Доминантно су уведене везником яко, (у приближно 90% примера), а потом и везницима како (3x), какова (1x), каково (1x), да (2x) и аште (1x), док је у једном примеру забележена и асиндетска структура.

Таутосубјекатске структуре:

- а) яко + презент, 9x: и дню яко полоутоу достоанїа некоего оть него 268/18–19;
- б) яко + перфекат, 2x: аште внхъ оубо веделъ яко сыгрѣшлаъ есмдъ 284/20;
- в) да + презент, 2x: нына же съмнслнхъ да не бѣзчѣстноу смдрѣтъ подндоу 273/7–8;
- г) како + презент, 1x: ста подншлаюштн како погоувѣтъ пнѣѣка 300/6;
- д) Ѹ + презент, 1x: и колѣн оинда, аште протнвоу вѣтрнодоу днханїю вѣзрнтъ, вѣд(е) ослѣпекъ 306/22–23.

¹⁷ Семантички развој глагола видѣти Ј. Грковић-Мејдор (2008) представља на следећи начин: 'визуелно перципирати' > 'видети менталним очима' > 'спознати', 'схватити'. Стога, овај и овакве примере из корпуса сврставамо у оквиру допуне когнитивних глагола (уп. претходну фусноту).

¹⁸ Глагол видѣти сврставамо у праве глаголе визуелне перцепције, а глагол обрѣсти у глаголе у значењу констатовања опажања. Ове две категорије визуелних глагола спадају у глаголе визуелне перцепције у ширем смислу. Овде се ови примарно визуелни глаголи јављају у когнитивном значењу (в. фусноте бр. 16 и 17), те се налазе у оквиру анализе допуне когнитивних глагола.

¹⁹ Примарно визуелни глагол са значењем транспонованим у когнитивно: 'налази за себе' > 'заслужује' (уп. претх. фусноту).

Хетеросубјекатске структуре:

- а) *яко* + презент, 57х: и разумѣть яко бѣседи его неугодни соуть послушашюштомоу 274/23–24;
- б) *яко* + аорист, 7х: оубѣдохомъ бо соть некоего достовѣрна яко тѣльць къ боляромъ твонимъ бѣсѣдова на едне (274/33–35);
- в) *яко* + перфекат, 3х: и днѣше яко отрочишта его сънеда юсть 391/24–25;
- г) *како* + презент, 2х: сего сказах ти, ѿ вране, *яко* да оувеси како множицею враждоуштен неци некѣ свонди сетди ети бнвають 273/11–12;
- д) *какова* + презент, 1х: веси бо какова страждоу соть змѣа 272/19;
- ђ) *каково* + презент, 1х: съматранимъ оубо каково нме емоу нареѣмъ 301/4–5;
- е) *аште* + аорист, 1х: како оубо вѣси, аште клѣветьници оны отан аште въ домъ его съкрнше завнсти ради? 309/13–14.

Будући да су когнитивни глаголи примарно везани за асертивност (Павловић 2009: 61), у тексту *Стефанита и Ихнилата* семантичка допуна глагола је само у 3 примера одликована дубитативним карактером који се манифестује употребом упитних прилога у функцији везника, и то: ста помншашюшти како погоубитъ пнѣѣка (300/6); веси бо какова страждоу соть змѣа (272/19); съматранимъ оубо каково нме емоу нареѣмъ (301/4–5).

2.1.4.2. Допуна експектаивних глагола

Пропозитивна допуна експектаивних глагола је у 14,3% случајева формализована инфинитивом, а у 85,7% допунском реченицом.

У корпусу је само у једном примеру забележена номинална допуна експектаивног глагола, када је пропозитивни садржај глагола помнслыти експлициран таутоагентним инфинитивом: помнслыл юсть твою похитити власть (275/1). Инфинитивна допуна је у овом примеру субјунктивног карактера, а њена функција је на граници објекатске и адвербијалне допуне (Курешевић 2014: 81).

Допунска реченица је потврђена као пропозитивна допуна експектаивних глагола *надѣати се*, *вѣровати* и *помншлати* у укупно 6 примера. Реченица је уведена везницима *яко* (3х), *яко да* (1х) и везником *да* (2х), а образује 5 хетеросубјекатских и само у једном примеру таутосубјекатску структуру.

Таутосубјекатска структура:

яко + презент: [...] да надѣеть се ловьць яко достигноути те имать 294/15.

Хетеросубјекатске структуре:

- а) *ѡко* + презент: н *надѣю се ѡко истинни глаголы мон ѡветъ ти се* 274/29;
 б) *ѡко да* + презент: не *надѣахъ се ѡко да оутанши оуть менѣ когда тинноу* 302/32;
 в) *да* + презент: не *надѣахъ се да се менѣ бонши* н *словесъ монхъ* 284/4–5.

Експектативни глаголи се одликују волунтативном значењском нијансом, што произилази из пропозитивног садржаја ових глагола који се перципира као предмет прижељкивања, те су, стога, допунске реченице уз глаголе надања на граници између асертивности и волунтативности (Павловић 2009: 33).

2.1.5. Допуна комуникативних глагола

У оквиру потврђених комуникативних глагола издвајају се две семантичке подгрупе: јусивни и комуникативни глаголи референцијалног карактера. Под јусивним глаголима подразумевамо глаголе којима се исказују захтев, наредба или молба (Грковић-Мејџор 2011: 444), односно оне чија је семантика обојена и модалном нијансом будући да представљају иницијални импулс за акцију (Ивић 1970: 47). Како се овим глаголима исказује императивна радња, одликује их субјунктивни карактер. Комуникативним глаголима референцијалног карактера се, са друге стране, заправо, уводи индиректни говор. Будући да се њима не исказује императивни садржај, већ препричан став, припадају индикативној сфери употребе (Курешевић 2014: 83).

2.1.5.1. Допуна јусивних глагола

Семантичка допуна пропозитивног садржаја јусивних глагола верификована је инфинитивом у 60,6%, док је у 39,4% примера експлицирана зависном реченицом. Употреба инфинитива на синтаксичкој позицији допуне јусивних глагола представља општесловенску црту.

Инфинитив и инфинитивне конструкције забележени су у функцији пропозитивне допуне јусивних глагола *повелѣти*, *оумолити* и *свѣтовати* у 20 примера и то уз лексему *повелѣти*, 15х: *повѣле емоу сѣтворити обештанио* 271/18–19, уз глагол *оумолити*, 1х: *въ единъ оубо оуть дни оумолн ежъ прѣнести* н *того ѡмоу же н рнбн* 273/3 и уз глагол *свѣтовати*, 4х: *свѣтова оубо львъ соумненїе свое оутанти емоу* 270/20–21.

У свега 3 примера забележена је употреба таутоагентног инфинитива, док је у осталим случајевима потврђена употреба хетеросубјекатске структуре. Међу последњима се разликују оне:

а) у којима су индиректни објекат управне радње и агенс инфинитивне радње у кореферентном односу, бх: *прочѣ же повѣле прѣвосвѣтнику принести по немѣ къ женамъ 303/32–33;*

б) у којима је агенс инфинитивне радње уопштен, бх: *повѣлан внѣ мѣ прѣдъ всѣмъ недноснѣвно 296/22–23.*

У забележеним примерима са јусивним глаголима два пута је уочена књишка конструкција датив + инфинитив, при чему је дативом могао бити формализован агенс (а) или пацијенс (б) инфинитивне радње:

а) *повѣле оубо царѣ съ частію н говеніемъ прѣбѣвати гавраноу 297/12–13;*

б) *н раздарише льва н абіе гнѣвомъ свонмъ повѣле оубіену внѣ свѣроу 308/36–37.*

Пропозитивна допуна јусивних глагола у корпусу формализована је и зависном реченицом у 13 примера. У функцији управног предиката налазе се следећи глаголи: *молити* (се), *повелѣти*, *оумолити*, *свѣштати* и *свѣтовати*. Допунске реченице су уведене везницима *ѣко да* (10х), *ѣко* (2х) и *да* (1х), а образују једну таутосубјекатску и 12 хетеросубјекатских структура.

Таутосубјекатска структура:

ѣко да + презент: свѣштахомъ късн въкопуе, ѿ цароу, ѣко да тебе болѣзнь н троудовъ нзбавишь 273/27–28.

Хетеросубјекатске структуре:

а) *ѣко да + презент, 9х: н оумолн его ѣко да вннѣтъ къ доубѣ 281/28–29а;*

б) *ѣко + презент, 2х: н свѣштаста дроугѣ дроугоу ѣко егда възвратет се оуловѣтъ онн рнбы 275/11–12;*

в) *да + презент, 1х: прочее млою се, аште кто соѣ твонхъ оклѣветаеѣ мѣ, да не прнстанѣши словѣсемъ его абіе 307/36–38.*

Међу хетеросубјекатским структурама налазе се оне у којима је директни објекат управне предикације кореферентан са субјектом зависне предикације – 4х (а), потом оне у којима је индиректни објекат кореферентан са субјектом

допунске реченице – 5х (б), као и примери са уопштеним агенсом зависне предикације – 3х (в):

а) и оумолн его ѡко да вьндѣтъ въ доубъ 281/28–29а;

б) сѡ оубо доустонтъ свѣтовати емоу ѡко да женоу свою оубѣтъ и сына еѡ, къ снѡу же и прнсниенника своего и прьвосвѣтънника и прьвонотарѡ, нже естъ старѣи книжннкоу, еште же и бѣлаго елѡфанъта, на нѡмъже ѡзднтъ, и друуга два вѣланка елѡфанъда, и конѡ и вельблѡуда 302/11–15;

в) и повѣле ѡко да оубѣють [...] Ихнилата 288/9–10а.

2.1.5.2. Допуна комуникативних глагола референцијалног карактера

Употреба инфинитива у функцији допуне комуникативних глагола референцијалног карактера, којим се у индиректном говору преноси значење императива (тзв. инфинитив *pro imperativo*), јесте књишког карактера. У функцији пропозитивне допуне ових глагола потврђен је у 12,12% и то као допуна глагола рѡшти и сказати и перифрастичних структура слово сѡтворити и сѡ клѣтвом оубѣштати се (клетвом обећати > заклетати се), при чему образује две таутосубјекатске (а) и две хетеросубјекатске (б) структуре. Уп. примере:

а) и слово сѡтворише не вѣкоуспити оуть нѡе доундеже зидѡ доундетъ 304/23;

б) рцете ведоуштомоу мѡ къ лавоу не скоро вѣстити мѡ къ нѡмоу 274/1–2а.

Употребом инфинитива наглашава се субјунктивни карактер пропозитивног садржаја (Курешевић 2014: 82). Необична је једино његова употреба уз везник ѡко да (в. ниженаведени пример), који је у старословенском и редакцијским језицима уводио најпре реченице из намерно-последичног домена (уп. Грковић-Мејдор 2011: 448).

Пропозитивни садржај комуникативних глагола референцијалног карактера је у форми зависне реченице забележен у 29, односно у 87,88%. примера, при чему су на месту управних предиката потврђене следеће лексеме: рѡшти, (про)глаголати, сказати, бѣсѡвати, пригласити, испитати, ѡблѡати, прописати, провѣштавати, оубѣштати се, вьзвѣстити, вьпросити, показати (у значењу 'причом показати > испричати) и изити у колокацији са именицом гласъ (пр. гласъ из доубѡ изидѡ ѡко прѣпростн оубрѡдѡ есть скрѡвнште 281/32–33). Допунске реченице су уведене везницима ѡко (15х), како (11х), ѡко да (1х), да (1х) и упитним прилогом кое радн (1х), а заједно са својим управним предикатима образују таутосубјекатске и хетеросубјекатске структуре.

Таутосубјекатске структуре:

- а) иако да + презент, 1х: аште не прѣжде обѣштаешн се намь иако да не проглаголешн доньдеже те ѡтнесемь 279/29–31;
- б) како + презент, 1х: н друугъ друугоу бѣседоушта како вѣсе тоу соуштеен рнбы нзловѣтъ 272/30–31;
- в) како + перфекат, 2х: рьци нн оубо како нцель еси оу себѣ тѣльца? 283/19–20;

Хетеросубјекатске структуре:

- а) иако + презент, 1х: истноу рекаль еси иако таковнъ естъ 273/21;
- б) иако + аорист, 1х: аште ко н речець иако ѡнсна владыка бысть всемоу днроу 292/22–23;
- в) иако + имперфекат, 1х: рече ко дн некто ѡтъ вѣрныхъ дн н истиннѣихъ иако львь бѣседоваше къ скондн си: иако хоштоу тѣлаца сынѣстн 277/10–11;
- г) иако + перфекат, 2х: н да проглаголетъ нз дрѣва иако прѣпростн възель естъ скровнште 281/29–30;
- д) иако да + презент, 2х: обѣшталь дн се еси иако да егда до мѣста сего дондѣль, скажешн дн нека о сѣбе 291/10–11;
- ђ) да + презент, 1х: рцете вѣдоуштомоу мѣ къ лавоу не скоро вѣстн мѣ къ ннѣмоу, н егда блнзоу боудоутъ, да скърѣют се 274/1–2б;
- е) како + презент, 7х: прочее оубо скажн дн прнтьтею како подобаетъ блнстн се ѡтъ врага 294/22–23;
- ж) како + аорист, 1х: възвѣстн дн како бысть о Нхннлате по оубѣенн тѣлаца 283/4–5;
- з) коє радн + перфекат, 1х: въпроснте оубо его коє радн вннн такова люта пострадалъ естъ 296/32–34.

У овом је примеру директни објекат управне предикације кореферентан са агенсом зависне предикације.

У корпусу је потврђен и знатан број структура са *иако recitativum* испред директног говора (тзв. зависни директни говор). Њиховом се употребом „ублажава граница између ауторовог исказа и актуелног говорника, а наративни ток чини гипкијим” (Курешевић 2014: 245–246). Иако се оне могу сматрати својеврсном допуном комуникативних глагола, не могу представљати конкурентно средство инфинитиву у функцији допуне пропозитивног садржаја јер се њиме исказује индиректни, а не директни говор, као у случају поменутих структура.

Илустративно ћемо навести неколико структура са *иако recitativum* потврђених у корпусу. Уп. примере:

1. и рексохъ ѿако снльненши оуть вась соуть внаплеве и благороднши 296/37–38;
2. други рече: ѿако свѣрь свондъ лоукавьствомъ оувѣштает цара праздниди оувѣти 308/20–21;
3. и по оковани его исповѣда львоу мати его: ѿако лѣондопарьдось сказа ми таже о Ихнилате 285/22–24.

У понеким је случајевима тешко утврдити да ли одређене реченице уз комуникативне глаголе представљају индиректни говор конкурентан инфинитиву или су репрезенти директног говора. Један од таквих примера био би овај: тѣлицъ же рече: ѿако львово промншеніе благо іестъ, нь околни его лоукави соуште разжданзаютъ его таковое твореште съборнште 277/31–33.

Већина зависних реченица уз глаголе говорења референцијалног карактера асертивног је типа, али се у корпусу налазе и дубитативне структуре чији индикатори не морају бити глаголи дубитативног карактера (нпр. гл. вѣпросити), већ то могу бити и упитни прилози у функцији везника (нпр. како: прочее оубо скажи ми притѣю како подобаеть блвсти се оуть врага 294/22–23), а који се могу наћи и у оквиру структура са примарно асертивним глаголима. У том су случају посреди парцијалне дубитативне структуре, одликоване усмереношћу на конкретан пропозитивни садржај „у циљу комплументирања спознаје о некој радњи или стању” (Павловић 2009: 62). Оне се налазе наспрам тоталних дубитативних структура усмерених „на вредност фокусираног садржаја у смислу његовог потврђивања или оповргавања” (Павловић 2009: 62).

2.1.6. Допуна глагола емотивне реакције и евалуације

Глаголи емотивне реакције подразумевају лексеме којима се експлицира човеково доживљавање стварности и/или његова душевна стања, при чему, како наводи С. Павловић (2009: 44), „пропозитивна интерпретација те стварности иступа као њен предметни садржај, али и узрок”. Према речима овог аутора, глаголи емотивних реакција су уједно и изрази емотивне евалуације, будући да осим емотивне нијансе садрже и евалуативни, тј. оцењивачки став експеријенсера (Павловић 2009: 44).

Инфинитив је у укупно 8 примера потврђен као семантичка допуна реченичног типа ових глагола, образујући, притом, таутосубјекатске структуре с управном предикацијом. Употреба инфинитива на овој позицији представља општесловенску црту. На позицији управног глагола потврђене су лексеме: дрѣзноути (у значењу ‘осмелити се, одважити се’ (СС 1994: 198)), бх: обаче и гладемъ

желанїемъ побеждена бивши прнстоупити дрзноу 270/31; обнкнути, 1х: цар не обнклъ іестъ прїемати болшаго хотъ себѣ 268/27; оубоати се, 1х: лиснца видевши оубоа се прнблнжити се 270/29.

У својству пропозитивне допуне глагола емотивне реакције зависна реченица се налази у 13 примера, при чему се на месту управних предиката налазе лексеме боати се, расклаати се, радовати се и днвити се у значењу 'чудити се' (СС 1994: 187). Потврђене вербалне структуре су уведене везницима да (8х), како (3х) и јако (2х), а са управном предикацијом образују таутосубјекатске и хетеросубјекатске структуре.

Таутосубјекатске структуре:

- а) да + презент, 3х: н бою се оубо да не ї азъ такожде постраждоу хотъ слоугъ львовехъ 279/12–13;
- б) јако + перфекат, 1х: радоуи се, со цароу, јако добрѣ сѣло съвѣтованїе сѣмотрнлъ еси о своємъ стаде 310/10–11;
- в) како + аорист, 1х: расказа се како прѣжде не нзвезе 275/16.

Хетеросубјекатске структуре:

- а) да + презент, 5х: бою се да не прѣжде прѣложенїа вашего дондоути рнеарїе 272/37;
- б) јако + аорист, 1х: днвблю бо се јако толнко врѣме нѣ вакоушае мѣса н твое гастїе нынѣ оукраде 309/12–13;
- в) како + аорист, 2х: днвблю се како до селѣ оутанше се лоукавѣствїа его львове прѣдмоудростн 208/32–33.

Корпусом потврђени глаголи емотивне реакције и евалуације су импресивног типа, односно дато се стање или радња реализују искључиво у сфери експеријенсера. Они су, иако рекцијски разнородни, обједињени одсуством категорије адресата, што импресиве и одликује на морфосинтаксичком плану (Павловић 2009: 44–45).

2.1.7. Допуна каузативних глагола

Каузативни глаголи се одликују сложеном рекцијом (Ружић 2006: 160), а у овом се раду под њима подразумевају глаголи који имају значење „учинити да ко (не) учини што, да буде, постане што” као и глаголи дозволе и забране (уп.

Ружић 2006: 76)²⁰. Основна одлика каузативних глагола на синтаксичком плану јесте то што се између њих и пропозитивног садржаја успостављају хетеросубјекатски односи, повезани јаком синтаксичком везом будући да су агенс пропозитивног садржаја и директни/индиректни објекат управног глагола у кореферентном односу (Курешевић 2014: 76).

У потврђеним примерима, у својству пропозитивне допуне каузативних глагола претежно се реализује инфинитив (81,82%), али се она формализује и зависном реченицом (18,18%).

Инфинитив у својству пропозитивне допуне каузативних глагола део је општесловенског синтаксичког наслеђа. У корпусу је потврђен уз следеће лексеме: *прноуџити*, 1x: *прноуџи оубо родителъ ен брача оног пнтн оџь того бнлѣ 286/17–18*; *сѣтворити*, 1x: *н повѣде его заецъ вѣ неки кладенацъ гльбокъ сѣло, н сѣтворн его²¹ приннкноути 274/10–11*; *прѣтворити*, 1x: *прѣтворнлъ бо еси льстїю окаианаго тѣльца оубити 284/12–13*; *наоуџити*, 2x: *н наоуџн едноу вѣседовати перьскымъ езыкымъ 287/25*; *пооуџити се*, 1x: *моудрн бо пооуџають се оџь подннатѣла злоу прсно блѣсти се 305/31–32*; *дати*, 2x: *онъ же неведенїемъ вѣ нно бнлїе неподобно растворнкъ дастъ ен пнтн 286/16*; *вѣзбранити*, 1x: *н ннѣтоже нно вѣзбранияет дн нзити к тебѣ 290/28–29*.

Рефлексив се глагола *поуџити се* упућује на анонимност агенса управне предикације (в. пр. 305/31–32), тј. његову уопштеност. У свим другим примерима агенс је конкретизован будући да су посреди персоналне структуре које подразумевају агентивну допуну, исказану или не. Када је номинална допуна управних глагола којом се исказује агенс инфинитивне радње у акузативу, она је у функцији директног објекта управне предикације, а када је у дативу, индиректног објекта, што је устројено рекцијским потенцијалом потврђених каузативних глагола.

²⁰ Ово је важно напоменути будући да су глаголи сложене рекције каузативног типа забележени и међу другим семантичким класама, те њима припадају и неки глаголи који су у овом раду сврстани у јусивне (нпр. *повелѣти*) или у глаголе кретања каузативног типа (нпр. *послати*).

²¹ Апсолутна конструкција акузатив + инфинитив се уз глагол *творити* (в. гл. *сѣтворити* и *прѣтворити*) тумачи синтаксичким калком према грчком (Распеговá 1964: 536). Међутим, како нам указује М. Курешевић (2014: 77), ово се средство сасвим лепо уклапа у словенску употребу инфинитива уз каузативне глаголе, те, стога, поменута ауторка предлаже да тврдњу да оно представља гречизам треба преиспитати.

Пропозитивна допуна управне каузативне радње само је у два примера формализована зависном реченицом и то уз глаголе творити ϵ ²², када имамо књишку конструкцију акузатив + инфинитив уз глагол творити, и поучити, при чему они заједно са субјектима управних предикација образују једну таутосубјекатску (а) и једну хетеросубјекатску структуру (б):

а) ϵ како + презент: творит ϵ како кортакъ ксть 275/31–32;

б) да + презент: нь поучаю те да исповещи съгрѣшеніе своє 285/35.

Уз каузативни глагол поучити у функцији допуне забележен је у једном примеру и зависан директни говор, односно реченица уведена са ϵ како *recitativum*: нь поучаю те, ѿ Ихнилате, како изволан зде доучень внѣи неже ли въ боудоуштедѣ вецѣ, и исповеждѣ истинноу прѣдѣ всемн намн 287/13–14.

2.1.8. Допуна глагола чулне перцепције

Глаголи перцепције су у уској семантичкој вези са глаголима менталне спознаје²³ будући да представљају лексеме којима се денотира чулно опажање света (Павловић 2009: 37). У корпусу су потврђени глаголи визуелне и аудитивне перцепције.

Пропозитивна допуна глагола перцепције у анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат* ниједном није формализована инфинитивом, већ допунском реченицом, претежно уведеном везником ϵ како, и конструкцијама са двоструким акузативом, односно конструкцијом акузатив + партицип. Према мишљењу М. Курешевић (2014: 85), оваквим се типом допуна увек реферише о домену реалног. То потврђује и ситуација забележена у нашем корпусу, а на потврде наилазимо и у литератури²⁴. Како инфинитив уз перцептивне глаголе нема утемељење у систему словенских језика²⁵, његова се спорадична појава у

²² Уз рефлексивно употребљен глагол (творити ϵ) налази се таутосубјекатски инфинитив (пр. а) будући да је објекат управног глагола садржан у рефлексивној морфемџи ϵ , односно да се пацијенс управне радње и агенс зависне предикације преклапају у овој рефлексивној заменици.

²³ Како објашњава С. Павловић (2009: 37), о овоме нам највише сведочи полисемичност глагола видѣти и његових твореница за које је понекад тешко рећи да ли денотирају когнитивну или просту перцептивну спознају (уп. фусноте бр. 16 и 17).

²⁴ В. више у Грковић-Мејдор (2011: 445) и Курешевић (2014: 85).

²⁵ В. више у Грковић-Мејдор (2013: 78).

функцији семантичке допуне ових глагола у делима словенске литературе сматра новијом појавом насталом под утицајем других језика.

2.1.8.1. Допуна визуелних глагола

Пропозитивна допуна глагола визуелне перцепције је у 83,33% случајева експлицирана номиналном допуном, односно конструкцијама са двоструким падежом – конструкцијом акузатив + партицип или двоструким акузативом, док је у 16,67% примера верификована зависном реченицом.

Конструкција акузатив + партицип је у својству пропозитивне допуне управних визуелних глагола (оу)зрѣти, видѣти и обрѣсти потврђена у укупно 23 примера, при чему може имати атрибутску или предикативну функцију. Уп. примере:

- а) акузатив + партицип у атрибутској функцији, 11х: *дроу же, зроу льва непрѣходнаа, јако лѣдъ поцрѣзшаа*, и по обнчаю никомоу наснлоушта 267/17–18а;
 б) акузатив + партицип у предикативној функцији, 12х: и егда оузрѣши прнелнжаюшта се его, вѣставѣши кѣсно побѣгнн 294/14.

Двоструки акузатив се јавља као номинална пропозитивна допуна визуелних перцептивних глагола у 22 примера, при чему је у свим примерима у атрибутској функцији. На позицији управних глагола потврђене су лексеме зрѣти, видѣти и обрѣсти, на пример: *вн(дѣхъ) его носнма* на ваздоусе оуѣ орьла 282/16–17.

Допунска реченица је у функцији пропозитивне допуне потврђена у 9 примера. У функцији управног предиката, са којим зависна структура, по правилу, образује хетеросубјекатске структуре, потврђене су лексеме зрѣти, видѣти и сѣмлатрати. Уп. примере:

- а) јако + презент, 3х: *зроу домъ твою јако блнзоу поуѣа еѣтъ* 290/36;
 б) јако + аорист, 1х: *сѣа оуко подышашаѣ, видѣхъ странънаго оного мннха јако раздѣлн* злато, и свою чѣсть ва нѣкоемъ вѣлагалнштоу вѣложнвѣшоу 292/3–5;
 в) еда + презент, 1х: *гавранъ же вѣзлѣтевь на висотоу сѣмлатраше еда* нѣкы звѣрь срѣноу гоннть 293/10–11;
 г) како/коинко + аорист, 4х: *видѣсте ли [...]* како нашоу слоу повѣднше 294/32–33а.

2.1.8.2. Допуна аудитивних глагола

Пропозитивни садржај аудитивних глагола је у анализираном тексту у 42,86% случајева формализован номиналним структуром у виду конструкције акузатив + партицип, а у 57,14% примера вербалном структуром.

Конструкција акузатив + партицип је у својству пропозитивне допуне аудитивних глагола потврђена у 3 примера и то уз управне лексеме слышатн и оуслышатн. Притом је у свим забележеним примерима она имала предикативну функцију. На пример, оуслыша стефаннда крамолашта н понашаюшта Ихнилата о ннхџе сѣтворн на тѣльца 283/8–9а.

Допунска реченица уведена везником яко у функцији пропозитивне допуне аудитивних глагола забележена је у 4 примера. У функцији управног предиката, са којим зависна структура, по правилу, образује хетеросубјекатске структуре, потврђене су лексеме слышатн и оуслышатн. Уп. примере:

- а) яко + презент: оуслышахъ оуѣ дрѣвныхъ моужѣн глаголюштѣихъ яко аште кто себе неднлостивно оуагнь вѣложитѣ, скорее еџе проситѣ оуѣ бога прѣидѣтѣ 297/19–21;
- б) яко + аорист: оуслышахъ оуѣ некогю достоуѣрнаго яко забвнстн радн Ихнилатѣ обѣлга оу теке тѣльца 283/26–27;
- в) яко + имперфекат: оуслысахомъ бо яко рнбарѣ неѣје сѣвѣтовахоу нзловнтн насѣ 272/33–34.

2.1.9. Допуна глагола ндѣтн

У корпусу је потврђен и веома мали број примера транзитивног глагол ндѣтн који добија инфинитив као пропозитивну допуну. Уп. све забележене примере: н не ндѣхоу околны его что ястн 278/8, нѣ не ндѣмъ что прннести тн тѣтѣю себе сн 279/1, не ндѣмъ кѣ комоу прнѣгнотн тѣтѣю кѣ боѣтѣю благооутрѣбѣю 284/27–28.

Можда се у овим примерима ради о егзистенцијалној структури са глаголом ндѣтн која у егзистенцијалне реченице продире под утицајем балканског језичког савеза (Демирај 1994: 182), што би била иновација у односу на старословенску епоху. Изворно словенске егзистенцијалне структуре граде се са глаголом быти (Грковић-Мејџор 2007: 189).

2.1.10. Супстантивизирани инфинитив у функцији објекатске допуне

У анализираном тексту *Стефанит* и *Ихнилат* забележене су и „чланске конструкције”, тј. инфинитив са петрифицираним еџе којим се супстантивизира цела инфинитивна фраза. Супстантивизирани инфинитив појављује се већ у

старословенским споменицима под утицајем грчког језика (Грковић-Мејдор 2011: 440) и представља један од ретких калкова у области инфинитивних конструкција (Грковић-Мејдор 2007: 144). Овај грецизам могао је продрети под утицајем грчког предлошка, али и током каснијих преписа овога дела.

Грецизам *еже* + инфинитив се у нашем корпусу јавља у различитим синтаксичким улогама, а у својству објекатске допуне је потврђен 9 пута. Примери: *Стефанидъ же рече: аште такова съвѣтоуешн, подобаетъ ти искати еже оу цара присвоеніе. писано бо естъ тако никтоже оуѣ мудроуѣмнихъ дръзаетъ на трн сіе вѣшти, аште ли и дръзнеть, едва оуѣ ныхъ спасеть се: сіе, рече, еже къ царемъ приближеніе, и еже іады испити за искоушеніе (1) 'испити отров за пробу', и нже въвѣрати женамъ танин (2) и 'поверавати женама тајне' 269/6–10²⁶.*

2.2. Инфинитив у функцији допуне именица и придева

Употреба инфинитива у функцији семантичке допуне именица и придева је изворно словенска црта (Miklosich 1868–1874: 855–856). У овој се позицији инфинитив реализује у 45,45% потврђених допуна, док се зависна допунска реченица, као његово конкурентно средство, налази у 54,55% примера.

2.2.1. Инфинитив у функцији допуне именица

Инфинитив је у тексту *Стефанит и Ихнилат* потврђен у функцији семантичке допуне именица печалъ, 1x: *кодоу естъ печалъ о мнѣ оуѣвѣштавати?* 284/35 и причестникъ, 1x: *и не подобаетъ ми причестникоу бити съ вади о пролати крѣви моен* 287/186. Инфинитив уз именицу причестникъ у оквиру конструкције са предлогом сматра се грецизмом.

Допунска реченица²⁷ је забележена у функцији семантичке допуне именица *сѣвѣтъ* (1x), *печалъ* (1x), *оуѣвѣреніе* (1x) и *желаніе* (1x) у следећим структурама:

а) да + презент: *нзѣбрѣт(и) сѣвѣтъ да нзѣбавиши се оуѣ сѣдрѣти* 277/31;

б) *іако* + презент: *еже на гороу бѣлоу вѣзнти, оуѣвѣреніе истинно естъ іако на бѣла елефанда възседши* 303/17–18;

²⁶ Будући да се ради о специфичној улози инфинитива, одељке текста *Стефанит и Ихнилат* у којима се налазе ове конструкције добро је сагледати у целини.

²⁷ Допунска реченица којом се експлицира семантички садржај именице заправо је у функцији атрибута (уп. Курешевић 2014: 86, 253).

в) како + презент: вѣждоу бо твоѣхъ похотн желанїе како прѣжде осоужденїа моего осоуждаешн мє на смръть 287/9–10.

2.2.2. Инфинитив у функцији допуне придева²⁸

Инфинитив је у функцији допуне придева потврђен у свега 3 примера, при чему се на позицији управних лексема налазе придеви достоиннъ, 2x: нъ несди достоинн о царє(хъ) вѣседовати 267/20–21а и готовъ, 1x: готовъ ксть оубо такови сїхъ радн погнєноутн 307/25–26.

Допунска реченица је реализована као семантичка допуна придева готовъ (1x) и благонадежданъ (1x) у следећим структурама:

а) да + презент: вєдъ ѡко всакъ тьштєн сє на благоє готовъ ксть да зло постраждєть 284/13–14;

б) ѡко + презент: благонадежданъ єсмь, ѡ жєно, ѡко моужаскы поль отротє роднт сє намь 301/3.

2.3. Инфинитив у функцији субјекта

У анализираном препису дела *Стефанит и Ихнилат* као конкурентно средство инфинитиву на позицији субјекта налази се субјекатска реченица, при чему је номинална структура доминантна будући да се реализује у 71,85% примера.

2.3.1. Унутар модалних имперсоналних структура

2.3.1.1. Реченице са предикативом

У имперсоналним структурама са предикативом, позицију граматичког субјекта заузима инфинитив, а синтаксичку позицију предиката копулативни глагол *esse* и адвербијализована компонента, односно предикатив (Грковић-Мејџор 2007: 190–191). Предикативи су, при томе, најчешће форме на -о или -е, али и ретко потврђене именице.

Помоћни глагол ксть и предикативи на -о или -е чине имперсоналну предикатску структуру у којој се агенс исказује дативом, при чему његов изостанак подразумева уопштеног вршиоца радње (Грковић-Мејџор 2007: 282).

²⁸ У свим овим примерима придеви су употребљени као део копулативног предиката, те би се, стога, овај тип допуна могао сврстати и у вид инфинитивне/реченичне допуне субјекатског типа уз придевске предикативе (уп. одељак 2.3).

Овај тип имперсоналних структура има општесловенски карактер и потврђен је у старословенском (Večerka 1996: 240), али и у другим старим словенским писменостима насталим на народном језику укључујући и старосрпску (Грковић-Мејдор 2007: 191).

На позицији предикатива у корпусу су потврђене форме на -о образоване помоћу придевског суфикса -ън-: тѣгобно, оудобно, ноуждно, пользно, доволно, (не)доштно, вѣзоудно, похвално, прилежно, праведно, прилгтно, оукорноє, облици добро, његов компаратив больше, те придеви добрѣнше, горѣше и лѣпо.

На позицији предикатива срећу се и три именице: оуѣреніе (1x), похвала (1x) и зачело (3x).

Инфинитивом је уз предикативне структуре субјекат експлициран у 84,13% случајева, док је у преосталих 15,87% формализован допунском реченицом.

Осим имперсоналних структура са предикативима у којима позицију субјекта заузима инфинитив, што је типична словенска црта, (а) у неколиким случајевима у склопу ових структура у позицији субјекта потврђен је и супстантивизирани инфинитив, односно конструкција еже + инфинитив, која, будући гречизам, представља књишку црту (б). Уп. следеће примере:

а) предикатив + инфинитив, 43x: ноуждно ли єсть пользна и оудобна не оутантн ти 274/30–31;

б) предикатив + еже + инфинитив, 10x: тѣгобно во єсть еже оть нижнихъ чорє вѣскачати 268/12–13.

У склопу структуре са предикативом позицију субјекта је могла попуњавати и допунска реченица, што је забележено у 10 случајева. Уп. примере:

а) да + презент, 5x: соуждоу азъ нына быти пользно [...] и да легнѣши јако црѣтва на поутн ловьцоу 294/10–11а;

б) јако + презент, 2x: добрѣнше же єсть јако испитати хоштеть поавленіи сьгрѣшеніа 308/33–34;

в) јако да + презент, 3x: больше ли єсть јако да азъ воудоу вѣ оудухъ неже ли єдина оть снхъ 289/27–28.

2.3.1.2. Реченице са безлично употребљеним нереклексивним глаголом

Инфинитив је забележен и уз корпусом потврђене безличне глаголе подобаєтъ и доштонть вршећи синтаксичку функцију субјекта, док је његов агенс исказан

дативом, а у случају изостанка датива, он је уопштен (Грковић-Мејдор 2011: 438).

Инфинитив у овој функцији припада старословенском синтаксичком наслеђу (Грковић-Мејдор 2007: 281), али се ипак не може говорити о прасловенској структури, будући да она не постоји у староруском (Борковский 1968: 121–123 према Грковић-Мејдор 2007: 195). О овоме сведочи и то што су, како се у литератури наводи (ЭССЯ: 5, 85 према Грковић-Мејдор 2007: 195), глаголи *подобаетъ* и *достонтъ*, као најранији потврђени безлични глаголи у старословенском, секундарног порекла – настали од именица *подоба* и прасл. *dostojъ, као и то што се не реализују увек као *impersonalia tantum* (Večerka 1996: 236).

Уз ове је глаголе и у старосрпском, такође, карактеристичан инфинитив, док се реченица уведена везником да појављује од друге половине XV века (Грковић-Мејдор 2007: 195).

У овом препису *Стефанита и Ихнилата*, позицију субјекта уз безличне нерелексивне глаголе номинална структура попуњава у 95,92% случајева, а вербална у 4,08% примера.

Пропозитивна допуна субјекатског типа потврђених безличних глагола у 92 позиције верификована је инфинитивом и то уз безличне глаголе *подобаетъ*, 83х: *подобаетъ и намъ горна нскати* елико по силе 268/14 и *достонтъ*, 11х: *достонтъ оубо владикамъ не прѣзирати* мѣншеє нже подь нмѣи 270/5.

Пропозитивна допуна субјекатског типа безличних глагола у свега 4 примера експлицирана је реченицом и то структурама:

а) да + презент: *подобаетъ да љавет се истина* 283/31;

б) *іако да* + презент: *достонтъ оубо намъ іако да на всакъ днь оукрашаємъ твою трапезоу кроме троудовъ* 273/31–32.

2.3.1.3. Реченице са безлично употребљеним рефлексивним глаголом

Структура глаголетъ ϵ ²⁹, са безлично употребљеним рефлексивним глаголом у значењу 'прича се', у корпусу је потврђена у 39 примера. Морфема ϵ унутар ње

²⁹ Допуну структуре глаголетъ ϵ (прича се) могуће је тумачити двојако у зависности од тога да ли је примаран семантички или синтаксички план. У семантичком погледу, ова би се допунска реченица могла посматрати као пропозитивна допуна комуникативног глагола, те представљати експликацију семантичког садржаја – објекат управне радње, будући да се реченицом наводи *оно*

је маркер уопштеног агенса. Ова је структура модалног карактера будући да се њоме исказује имперцептивна модалност, односно тип модалности који почива на томе да исказана информација не потиче од говорника. Посреди је неодређена имперцептивност која подразумева да „извор информација остаје непознат, али говорно лице истиче да износи информације из друге руке” (Пипер и др. 2005: 646).

У свим је примерима субјекатска допуна ове структуре верификована зависном реченицом уведеном везником *ѿко*, а срећу се следећи обрасци:

- а) *ѿко* + презент, 15x: глаголетъ бо се ѿко отъдавають дроугъ дроуга заради срѣдъца 283/18–19;
- б) *ѿко* + аорист, 9x: глаголетъ бо се ѿко врати некы прѣде въ некн градь 286/11;
- в) *ѿко* + имперфекат, 15x: глаголетъ бо се ѿко въ некоелѣ источьннице прѣбываху два норѣца н жельва 279/22–23.

2.3.1.4. Конструкција *ѿсть* + (датов) + инфинитив

У основи конструкције *ѿсть* + (датов) + инфинитив је древна *mihī est* конструкција за исказивање поседовања наслеђена из индоевропског језика, која је добијала инфинитив као допуну. Услед кретања језика ка номинативном типу на словенском тлу, архаична *esse*-конструкција за исказивање поседовања губи системску мотивацију, те бива реанализирана у конструкцију за исказивање модалности (Грковић-Мејџор 2007: 107–111). Будући да је дата структура у овом значењу, осим у старословенском и српскословенском, потврђена и у староруском, старочешком и старосрпском језику, Ј. Грковић-Мејџор (2007: 110) претпоставља да се поменута трансформација завршила пре појаве првих словенских споменика писаних народним језиком³⁰.

Инфинитив је у анализираном препису *Стефанита и Ихнилата* забележен у свега 2 конструкције овога типа. Како се у обама налази (негирани) презентски облик глагола *ѿсть*, њима се исказује модално значење објективне неопходности. У оквиру ових структура, агенс предикације је исказан дативом. Примери: въ

што се прича, садржај причања (уп. поглавље 2.1.5.2). Тада би реченице са *ѿко* представљале структуре са *ѿко recitativum*, односно тзв. зависни директни говор. На синтаксичком плану, како је посматрана и у овом раду, допунска реченица се налази у функцији граматичког субјекта што је уструјено имперсоналним карактером ове структуре.

³⁰ В. више у Грковић-Мејџор (2007: 98–117).

болѣзнь лютою впадохъ, и нѣст ми исцѣленїа обрѣсти аште не положюу срьдце пнѣѣково 299/15–17, и нѣсть тебе ннѣ поутѣ спасенїа, тачїю ѣже сътворити сїа 302/18–19.

2.3.2. Унутар немодалних имперсоналних конструкција

2.3.2.1. Реченице са рефлексивно употребљеним глаголом

У анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат* потврђена су 2 типа немодалних имперсоналних структура: деагентивне структуре у којима је морфема ϵ маркер потпуно анонимизованог агенса и структуре са рефлексивним глаголима који исказују психичку активност унутар којих се морфемом ϵ маркира интериоризација агенса (уп. Курешевић 2014: 71–73). Збиром примера оба ова типа немодалних конструкција добијамо да је субјекатска допуна у 43,48% случајева експлицирана инфинитивом, а у 56,52% реченицом.

Када су у питању деагентивне реченице у којима је морфема ϵ маркер анонимизованог агенса, реч је о конструкцијама унутар којих се срећу глаголи са значењем 'догодити се', тзв. евентивни глаголи (Курешевић 2014: 73). Ове структуре имају општесловенски карактер будући да су потврђене у старословенском (Večerka 1996: 242), али и у старим словенским језицима укључујући и старосрпски (Грковић-Мејџор 2007: 197). У овом значењу у корпусу су потврђени глаголи *слочити се*, 3x: *слочити же се чловѣкомъ некнѣм поутель темъ цндо нти* (279/35) и *приклочити се*, 6x: *и приклочити се въ тинне на поутн едномоу отъ тѣлаць въгльбноути* (266/21–267), чија је семантичка допуна субјекатског типа експлицирана искључиво инфинитивом.

Структуре са рефлексивним глаголима који исказују психичку активност потврђене су у старословенском, али и другим словенским језицима, те, такође, чине општесловенско наслеђе (Курешевић 2014: 72). У старословенском језику су унутар ових структура потврђени глаголи *донети се*, *изволн се* и *хотѣти се* (уп. Večerka 1996: 241), али се круг ових глагола у старим словенским језицима шири (уп. Грковић-Мејџор 2007: 198). Уз ове се глаголе, по правилу, јављао појам у дативу који је означавао носиоца стања исказаног управним глаголом, док би ретко изостајање овога појма сигнализирало уопштеног носиоца датог стања исказаног морфемом ϵ ³¹ (Курешевић 2014: 72).

³¹ Другим речима, дативом се исказује реципијент, а појам у дативу је компатибилан са предикатима који означавају радње или стања независна од свесног ангажовања субјекта. У њима

У нашем је корпусу потврђен само глагол *мнѣти се* употребљен у значењу *чинити се*. Уз овај глагол је у само у једном примеру потврђен инфинитив у функцији граматичког субјекта: *идже добро мнѣти се сестѣ на ннѣфеоф цвѣтъ (277/25)*. У свим другим примерима на овој позицији је реченица уведена везником *ѡко* и то:

- а) *ѡко* + презент, 12х: *мнѣтъ мн се ѡко таковнѣм образомъ вѣзлюбѣтъ мѣ львъ 269/1–3а*;
 б) *ѡко* + перфекат, 1х: *н мнѣтъ мн се ѡко прѣлаштѣнѣ радн прѣшълъ естъ село 297/16–17*.

2.3.2.2. Реченице са пасивним партиципом

Имперсоналне конструкције са пасивним партиципом представљају општесловенско наслеђе, али је у најстаријем периоду круг глагола који се унутар њих појављује био ограничен (Грковић-Мејдор 2007: 194)³². У нашем препису текста *Стефанит и Ихнилат* потврђена је само једна структура са пасивним партиципом претерита глагола писати уз коју је реализована реченица уведена везником *ѡко* у својству субјекта. Како је овом структуром искључена појава агенса, вршилац радње је анониман. Уп. пример: *писано бо естъ ѡко никтоже отъ моудроумннхъ дрѣзаетъ на трн сѣ вѣштн [...] 269/7–8*.

2.3.3. Супстантивизирани инфинитив у функцији субјекта унутар персоналних структура

Конструкција *еже* + инфинитив, којом се исказује супстантивизиран инфинитив, у појединим случајевима се налази унутар персоналних³³ реченица. Ова инфинитивна структура се поима књишком цртом, а корпусом је у 14 примера потврђена у функцији граматичког субјекта. Уп. примере: *не довлѣше бо*

се формантом «*еже*» маркира интериоризација дубинског субјекта у радњу/стање исказано предикацијом. Међутим, уколико предикат није компатибилан са дативом, датив нестаје, а морфема «*еже*» преузима улогу уопштеног агенса (Грковић-Мејдор 2007: 199).

³² Ј. Грковић-Мејдор (2007: 194) поставља питање да ли безличне реченице са пасивним партиципом треба издвајати као посебну структуру, како је то уобичајено, будући да је пасивни партицип по пореклу индоевропски глаголски придев резултативног значења „који тек временом улази у глаголски систем реанализом значења »завршена радња« > »резултат« > »прошла радња«?». Ауторка, такође, наглашава да је овај процес у старословенском могао бити убрзан под утицајем грчког језика.

³³ Супстантивизирани инфинитив је допуна персоналних структура, али и примарно персоналних глагола, односно глагола који контекстуално могу бити обезличени, али их не дефинише искључива имперсонална употреба.

мн ѣже ѡтъчства своѣго дншнтн се 294/1–2а ‘не беше ми довољно лишавање отачаства свог’, не довлѣше бо мн ѣже [...] и ѡтъ сѣродникъ и ѡтъ богатства ѡтъпадѣноутн 294/1–2б ‘не беше ми довољно [...] и отпадање од сродника и од богатства (лишавање сродника и богатства).

2.4. Инфинитив у функцији адвербијалне одредбе

Инфинитив је у анализираном тексту претежно употребљен у функцији циљне/намерне/резултативне одредбе, што одговара старословенској ситуацији (Грковић-Мејдор 2007: 280), док је са значењем последице, услова и узрока управне предикације реализован спорадично. Семантичке категорије којима су одликоване циљна, намерна и резултативна одредба односе се на сферу нереализоване, односно субјунктивне радње, а због блискости у значењу, граница међу њима није увек јасна (Грковић-Мејдор 2011: 446).

Примери којима се илуструје адвербијални карактер инфинитива разврстани су према функцији коју имају у односу на управну предикацију, а потом и према синтаксичко-семантичким одликама глагола које детерминишу. У функционално-семантичкој сфери финалности разматран је и конкурентан однос номиналне и вербалне структуре.

2.4.1. Инфинитив као циљна/намерна/резултативна одредба

2.4.1.1. Инфинитив уз интранзитивне глаголе кретања

Семантичко обележје директивности, које подразумева промену места у простору (нпр. нти) или промену положаја тела у времену (нпр. ссти), основна је одлика интранзитивних глагола кретања (уп. Курешевић 2014: 87).

У функцији циљне одредбе уз интранзитивне глаголе реализовани су инфинитив (50%) и вербална структура (50%), при чему су на месту управних глагола потврђене лексеме у чијој је основи глагол нти: прити, нзити, понти. сннтити и разнтн се.

Инфинитив је у функцији адвербијалне одредбе уз интранзитивне глаголе кретања потврђен у 4 примера и то у оквиру таутосубјекатских структура. Пример: и се слышавъ прѣидохъ сказати ти съвѣтъ его 277/12–13.

У функцији одредбе ових глагола реченица је потврђена у оквиру 1 таутосубјекатске и 3 хетеросубјекатске структуре.

Таутосубјекатска структура:

иако да + презент: нь разиданте се по вьсоудоу иако да обрѣштете пиштоу н днѣ н себѣ 278/12–13.

Хетеросубјекатске структуре:

а) да + презент, 2х: нь прѣидн къ намѣ дьнсь да обѣдоу(е)мь [...] 282/10;

б) иако да + презент, 1х: сындин скорѣе, друѣже, иако да къ домоу пондець 300/25.

2.4.1.2. Инфинитив уз каузативне глаголе кретања

Каузативни глаголи кретања у свом семантичком потенцијалу, такође, имају обележје директивности будући да означавају узроковање премештања друге особе у простору (Курешевић 2014: 87). На дубинском нивоу анализе, испред њихове пропозитивне допуне се успоставља семантичко обележје експектаивност које упућује на то да се радња исказана зависном предикацијом поставља као циљ управне предикације (Ивић 1970: 48). На синтаксичком плану, структуре са глаголима каузативног типа одликује кореферентност објекта (директног/индиректног) управне предикације и субјекта зависне предикације (Курешевић 2014: 87).

Од каузативних глагола кретања у анализираном препису *Стефанита и Ихнилата* потврђен је само глагол послати (2х). Позицију адвербијалне одредбе овога глагола у једном примеру попуњава инфинитив (а), а у једном финална реченица (б):

а) лѣв мѣ посла къ тебе понеѣсти те къ нѣмоу 271/20–21;

б) иако да + презент: посла оубо лѣвѣ къ звѣроу иако да вѣпросеть его како естъ 308/34–35.

2.4.1.3. Инфинитив уз глаголе чија је радња срачуната на постизање неког циља

Глаголи чија је радња срачуната на постизање неког циља могу припадати различитим семантичким класама, а по питању транзитивности нису ограничени. При томе, транзитивни глаголи могу ступати у таутосубјекатске и хетеросубјекатске конструкције са својим управним предикацијама. Њихово заједничко обележје огледа се у томе што се испред њихове пропозитивне допуне на дубинском нивоу анализе може успоставити семантичко обележје

експектативност, које упућује на чињеницу да се зависна предикација поставља као циљ управне предикације (уп. Курешевић 2014: 88).

У својству адвербијалне одредбе глагола чија је радња срачуната за постизање неког циља забележени су инфинитив (41%) и њему конкурентна вербална структура (59%).

Инфинитив је као циљна/намерна одредба уз ове глаголе потврђен како у оквиру таутосубјекатских (6x), тако и у оквиру хетеросубјекатских (13x) структура.

Таутосубјекатске структуре су потврђене уз глаголе: послѣдовати, 1x: гавранъ же послѣдоваше нидь (ако да оузрнть дѣло спасенїа нхъ), въ коупе же и любнмаго нидь лнша оузрѣти 289/7–8; хитрѣти, 1x: хитрнть съ льстїю на дроуги сань прѣѣти 275/30; отъврѣшти, 1x: желѣва же се слышавши отъврѣзе оуста своа проглаголати протнкоу бѣседе нидь 279/38–280/1; желети, 2x: монь славоу желаеть еже възвеселнти дроуги своѣ 267/32; възжделетн, 1x: ако некы крагоуѣарь възждеде женоу господинна своего ако облѣжати съ нєю 287/22–23.

Употребе инфинитива у оквиру конструкција са еже (пр. 267/32) и ако (пр. 287/22–23) представљају грецизме, те се, стога, поимају књишким цртама.

Хетеросубјекатске структуре су потврђене уз глаголе: оставити, 5x: и оставете менѣ ѣдиногo понтн къ лавоу 278/18–19; оставлати, 2x: и срьдѣце своѣ дома оставлаемь да нѣ неѣто проинслнти о дроусѣ противьно 300/21–22; поставити, 1x: и поставнше его царствовати надь ннлн 296/2; поразити, 1x: порази его не ходити съ намн 278/22–23; възложити, 1x: и огнь възложнмь и крнлн раздоуемь ако бнти пламнкоу въздоушноу 297/32–33a; раздоуноутн, 1x: и огнь възложнмь и крнлн раздоуемь ако бнти пламнкоу въздоушноу 297/32–33б; творити, 2x: сїа твоа словеса твореть соуштеѣ подь тобою ако любити [...] тебѣ 289/28–29a.

У оквиру хетеросубјекатских структура, такође је потврђена књишка употреба инфинитива у оквиру конструкције са ако (в. пр. 297/32–33a, 297/32–33б, 289/28–29a).

Вербална структура је у функцији адвербијалне одредбе потврђена у оквиру таутосубјекатских (14x) и хетеросубјекатских (10x) конструкција, при чему је најчешће уведена везником ако да, али се срећу и везници ако и да. У оквиру таутосубјекатских форми, реченица у функцији адвербијала се налази уз глаголе разорнти, повѣшати, покорнти се, смѣрнти, помошти, събрати, блюднти се, оутешнти се, послѣдовати и отсѣшти се. Када су хетеросубјекатске структуре у питању, адвербијална реченица је потврђена уз глаголе прѣклопнти, прнзвати (у финитном

и пасивном облику призован бысть), сказати, прѣдати, боати се и обрѣсти (у значењу 'наћи, обезбедити).

Таутосубјекатске структуре:

- а) *яко да* + презент, бх: н множицею динихъ разорн келію свою яко да обрѣштет мє 291/13–14;
- б) *яко* + презент, 1х: н кровъ нхъ въ сосоудехъ събрати яко съ нєю оцїелъ его 302/15–16;
- в) *да* + презент, 7х: н прнскон пакы свѣра нео на прѣвое прїатѣльство да станѣтъ 309/17–18.

Хетеросубјекатске структуре:

- а) *яко да* + презент, 7х: н нѣкогда въ единъ днь прѣдасть лъвъ ѣстїе свое сладкое яко да схранитъ кє до злота 308/2–4;
- б) *да* + презент, 3х: ѿа ти сказахъ да разоумекши *яко* моудрость боша естъ крѣпости 273/17.

2.4.2. Инфинитив као последична/узрочна/условна одредба

2.4.2.1. Инфинитив у функцији исказивања реалне последице

Инфинитив у овом својству има резултативно значење. Управо обележје исказивања реализоване радње разликује ову одредбу од намерно/циљне одредбе³⁴ којом се исказује нереализована радња (уп. Курешевић 2014: 89).

У анализираном препису текста *Стефанит и Ихниллат* свега је у 3 примера забележен инфинитив у функцији исказивања последице и то унутар конструкције *яко* + инфинитив. Конструкција *яко* + инфинитив за исказивање резултативног значења представља синтаксички калк преузет из грчког језика (Грковић-Мејџор 2007: 144). Уп. примере: толнко бо его възнеслѣ еси яко ни на единъ оубо степенъ юже възврати тѣѣю на твою 275/27–28 'толико си га уздигао да не може ни на један степен више ступити осим на твој', н възнѣнавидѣхъ толнко злато яко ни въ памѣти еже слышати о златѣ 292/13–14 'толико замрзех злато, да ни у мислима не бих чуо о злату'.

³⁴ В. поглавља 2.4.1. и 2.4.2.

2.4.2.2. Инфинитив као условна одредба

Инфинитив се само у једном примеру могао интерпретирати у функцији адвербијалне одредбе којом се исказује услов вршења управне предикације. Ту функцију имала је књишка конструкција *ѣже + инфинитив*. Пример: *сѣднслыхъ оубо и азъ на прѣвое свое достоѣнїе настати, нъ не обрѣтохъ подобна поутн таковаго, тѣтїю ѣже лстїю тѣлаца оубити 272/1–2* ‘Реших, дакле, и ја да свој положај вратим у првобитно стање, али не нађох згодан пут за то, осим ако на превару не убијем вола’.

2.4.2.3. Инфинитив као узрочна одредба.

И у овој је употреби инфинитив забележен само једанпут, такође у оквиру књишке конструкције *ѣже + инфинитив*. Пример: *зроу цара прнскрѣбна, и бою се еда како лъживн философн лстѣ сътворише злоин ради, ѣже потребити до коньца съвѣтоушште 302/25 –27* Видим цара ожалошћеног и бојим се да му лажљиви филозофи учинише лукавство из злобе јер истреби саветнике до краја’.

2.5. Инфинитив у функцији предиката

Инфинитив се може јавити и као независни члан исказа у функцији предиката. У том случају је посреди безлична инфинитивна конструкција у императивној употреби са прескриптивним значењем, тзв. инфинитивно-императивна реченица (Грковић-Мејџор 2007: 283).

Употреба инфинитива у овој функцији је општесловенског карактера о чему сведочи појављивање инфинитива са прескриптивним и приповедачким значењем и у старим словенским језицима (Miklosich 1868–1974: 851–852). Ј. Грковић-Мејџор (2007: 284) претпоставља да је, када је ова функција инфинитива у питању, реч о прасловенском или пак индоевропском наслеђу будући да је позната не само другим словенским, него индоевропским језицима.

У анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат* налазе се 4 примера ове употребе инфинитива, при чему је у 2 примера агенс исказан дативом. Уп. примере: *нъ нли добре жити ми 273/8* ‘или да добро живим’, *нли добре оумрѣти ми 273/9* ‘или да добро умрем’, *и благаго моужа єдно благадѣѣнїе творити [...] 309/25–27а* ‘добар човек једино добра дела да чини’, *и благаго моужа [...] многа озлобленїа забѣти 309/25–27б* ‘добар човек [...] и многа зла да заборави’ 309/25–27б.

2.6. Инфинитив у склопу футура

Будући да је когнитивно сложенији од презента и претериталних времена, футур се развија последњи, након праиндоевропске епохе. За ово је важан и развој транзитивности јер предикат постаје носилац категорије времена тек након што развојем транзитивности постане централни део реченице (Грковић-Мејџор 2013: 143).

У прасловенском, те и старословенском, исказивао се презентом глагола оба вида, као и перифрастичним структурама *хотѣти/идѣти/(-)чати* + инфинитив, а овакву ситуацију наслеђују и стари словенски језици (Грковић-Мејџор 2013: 143).

У овом препису *Стефанита и Ихнилата*, инфинитив је потврђен у оквиру перифрастичних структура образованих помоћу глагола *хотѣти* (46,43%) и *идѣти* (53,57%). Уп. примере:

а) *хотѣти* + инфинитив, 13x: *хотѣоу оубо и ѣзѣ такоуидѣ начинати* 268/32–33;

б) *идѣти* + инфинитив, 15x: *разоумѣхѣ ѣже глаголюши нѣ доа любовѣ юже идѣхѣ с тобою творити не такока боудѣтъ, нѣ тврѣда и извѣстна* 290/12–13.

Током средњег века, језички контакти на Балкану утичу на то да је предност дата глаголу *хотѣти* при градњи футура (Грковић-Мејџор 2013: 146). Отуда футур формализован помоћу глагола *хотѣти* чува структуру наслеђену из старословенског, док се онај оформљен помоћу глагола *идѣти* потискује, те се његова употреба у српскословенским текстовима поима књишком цртом.

3. Хипотактичке структуре у оквиру функционално-семантичких поља експликативности и финалности³⁵

Како наводи М. Курешевић (2015: 65), проучавање хипотактичких структура у српскословенском језику један је од домена који омогућава успешно истраживање његове функционалностилске раслојености будући да одабир

³⁵ Будући да истраживање хипотактичких структура за исказивање семантичке субординације није примарни циљ овога рада, анализа у оквиру овог поглавља неће бити детаљно образлагана. Циљ је констатовати и побројати конкурентна средства у односу на инфинитив, без даљег улажења у њихов општесловенски/књишки статус.

неког од конкурентних средстава може бити условљен стилски, хронолошки или семантички.

У хронолошком погледу, вербална средства су постанком млађа. Развијање сложене реченице представља дуг и комплексан процес у историји језика, оличен најпре у кретању језика од активног ка номинативном типу, са развојем синтаксичке транзитивности као главне одлике ове промене. Овим променама предикат заузима централно реченично место добијајући све значајнију улогу у интегрисању реченице, што је повећавало унутарјезичну кохезију, као и кохезију међу језичким предикатима. Развој сложене реченице доводи до граматиализације реченичних конектива и аутосемантичких речи у везнике, а затим и постепено нестајање номиналних средстава за исказивање семантичке субординације и њихово замењивање вербалним средствима (Grković-Major 2010).

Хипотакса је највише разуђена у оквиру функционално-семантичког поља експликативности. Избор конкурентних средстава у овом домену знатно је био устројен и семантички, нарочито када је у питању експликација пропозитивног садржаја перцептивних глагола. Уз когнитивне и перцептивне глаголе у својству експликације пропозитивног садржаја управне глаголске лексеме потврђене су две акузативне конструкције – двоструки акузатив и акузатив + партицип, које представљају словенско синтаксичко наслеђе. Употребљавале су се као објекатска допуна уз наведене класе глагола, при чему појам у акузативу има двојаку функцију – функцију објекта управног глагола и субјекта радње исказане номиналном формом глагола у зависној синтагми. Као њихово конкурентно средство још од старословенског језика појављује се допунска реченица (Večerka 2002: 439).

Анализом је утврђено да се употреба и фреквенција употребе акузативних структура уз ове семантичке класе глагола разликују. Конструкција акузатив + партицип, ретко потврђена уз когнитивне глаголе (2x), јесте доминантна допуна перцептивних глагола, а исти је случај и са двоструким акузативом. Природа ових конструкција, као и њихов конкурентан однос са допунском реченицом, јасније се сагледава кроз призму евиденцијалности, лингвистичке категорије која у својој семантичкој структури носи податак о извору информације – из личног/туђег искуства тј. из 'прве/друге руке' (Поповић 2010; Грковић-Мејдор 2013: 98–115). Конструкцијом акузатив + партицип се уз перцептивне глаголе исказује директна, тј. нулта евиденцијалност, односно информација до које се дошло директним путем: гледањем/слушањем, тј. из 'прве руке'. Са друге

стране, вербалном структуром се уз перцептивне глаголе исказује индиректна (инференцијална) евиденцијалност уз глаголе визуелне перцепције, односно рапоративна евиденцијалност уз глаголе аудитивне перцепције.

У оквиру овог функционално-семантичког поља, номинална средства су употребљена укупно 401x (62,36%), при чему је доминантан инфинитив (348x = 54,42%). Вербална средства употребљена су 242x, што представља 34, 67% грађе.

Функционално-семантичко поље финалности обухвата синтаксичку функцију адвербијалне намерне/циљне/резултативне одредбе којом се исказује резултат свесне и жељене акције бића која је усмерена на његово достизање (Курешевић 2014: 177). Конкурентно средство инфинитиву на овој позицији је намерна (финална) реченица, такође фреквентна у овом препису текста *Стефанит и Ихнилат*. Инфинитив је употребљен у 24 примера, што је 45,28% грађе, а реченица у 29 примера, односно 54,72% случајева.

4. Употреба инфинитива у жанровски различитим текстовима српскословенске писмености: упоредна анализа

У *Животу деспота Стефана* (ЖДС) Константина Филозофа примећена је нарочита грецизација и архаизација у домену синтаксе инфинитива (Грковић-Мејдор 2011: 452). Тако је, на пример, у домену синтаксе одредби забележен потпун изостанак везе да + презент што се квалификује као *изразита архаизација* у односу на старословенски. Нарастајућа грецизација се огледа у употреби високог процента калкова уз глаголе говорења (59%) и јусивне глаголе (27%), док у формализацији намерно-семантичког поља на калкове отпада чак 70% грађе (Грковић-Мејдор 2011: 452). У овом делу потврђена је веома фреквентна употреба конструкција ежє + инфинитив (која, такође, представља синтаксички калк) у различитим синтаксичким функцијама. Интересантно је приметити да се ова конструкција веома често јавља и у *Стефаниту и Ихнилату* у различитим употребама, што стилски приближива ова два дела иако не припадају истим жанровима.

Иако је ЖДС оригинално дело, у њему су веома ретко забележене иновације настале под утицајем живог језика (Грковић-Мејдор 2011: 453).

Премда ЖДС није писано као уобичајено светачко житије, његов настанак је мотивисан потребом Деспотове канонизације. Његов је идеолошки темељ свакако хагиографски што подразумева да је „живот личности уклопљен у

дејство божанске промисли и посматран и на плану вечности” (Богдановић 1991: 217).

У *Хиландарском типичу* (ХТ) Светога Саве инфинитив се у највећем броју категорија користи у духу словенског синтаксичког устројства, док су гречизми спорадични (Грковић-Мејдор 2007: 286). Иако се ради о преводу и адаптацији грчког *Евергетидског типика* (Грковић-Мејдор 2007: 276), употребом инфинитива у духу словенског наслеђа тежи се умањењу јаза између књижевног и народног језика у Срба (Грковић-Мејдор 2007: 287). Од гречизама, иначе сведених на најмању меру, у ХТ су потврђени инфинитив супстантизиран „чланом” *џџ*, конструкција *џџ* + инфинитив у резултативном значењу и инфинитив уз глагол творити (Грковић-Мејдор 2007: 286), а те црте су забележене и у *Стефаниту* и *Ихнилату*.

У ХТ уочене су и иновације настале под утицајем народног језика, као што је ширење намерне реченица с везником *да* на рачун инфинитива или *нматн* + инфинитив у императивној структури (Грковић-Мејдор 2007: 287). Иако се типичи налазе само на лествици ниже од црквене књижевности писане највишим стилем српскословенског (литургијске химнографске, хагиографске, панегиричке), црте из народног језика у њима су и те како могуће, а условљене су садржајем текста будући да „правила манастирског живота делимично задиру и у сферу профаног” (Грковић-Мејдор 2007: 447). Ово сведочи о томе колико су, поред жанра, намена текста и његов садржај важни фактори при одабиру језичких средстава, што на послетку утиче и на функционалностилску вредност дела.

Инфинитив је у тексту *Српске Александриде* (СА) забележен у различитим употребама: како у оним општесловенског карактера, тако и унутар књишких конструкција из категорије синтаксичких неологизама, док директни калкови нису потврђени (уп. Курешевић 2014: 90–91). У њему су присутни и утицаји говорне базе, који се могу видети у повећаној фреквенцији употребе глагола *хотѣти* за творбу футура или у употреби глагола *хотѣти* у имперфекту са инфинитивом за исказивање хипотетичких структура итд. (Курешевић 2014: 91). Из репертоара књишких црта у СА је, на пример, забележена употреба конструкције *џџ* + инфинитив у резултативном значењу, као и употреба инфинитива *pro imperativo* уз комуникативне глаголе чија је употреба стилизована „према грчким обрасцима у условима неразвијености зависне реченице за исказивање индиректног говора” (Курешевић 2014: 91). Такве употребе инфинитива срећемо и у тексту *Стефанит* и *Ихнилат*. Међутим,

одсуство правих калкова у СА, који одликују текстове писане високим стилем, између осталог потврђује да је овај текст писан нижим стилем.

Овакву реализацију језика у СА можемо објаснити различитим ванлингвистичким факторима. Поред припадности дела жанру приповедне прозе, која се налази у доњем делу хијерархизоване лествице жанрова, на одабир нижег функционалног стила могао је утицати и тип дискурса овога дела у којем доминирају дијаложке форме, својствене разговорном стилу. Отуда се може рећи да језик СА представља посебну реализацију књижевног језика која би се условно могла назвати књижевним разговорним стилем (Курешевић 2014: 17). Приповедање у виду дијаложке форме јесте заједничка одлика овог и дела *Стефанит и Ихнилат*.

5. Закључак

На основу филолошке (синтаксичко-семантичке) и функционалностилске анализе употребе инфинитива у тексту *Стефанит и Ихнилат* у препису из XVII века, те на основу упоредне анализе употребе инфинитива у жанровски различитим текстовима српскословенске писмености, можемо закључити да се језик анализираниог преписа дела *Стефанит и Ихнилат* генерално реализује у оквиру вишег стила, али да се у оквиру њега више приближава језику црквеноправне литературе, који је допуштао изванредан продор црта из народног језика, него језику оригиналних хагиографских текстова, који су у тежњи за исказивањем вечног употребљавали синтаксичке грецизме у већој мери.

У овом је делу забележена висока фреквенција употребе вербалних структура у функцијама допуне глагола (18,18%), именица и придева (54,55%), те у функцији субјекта (27,92%) и адвербијалне одредбе (54,72%), као и претежна употреба инфинитива у духу словенског синтаксичког устројства (~83%). Међутим, мора се нагласити да је функционалностилска вредност језика *Стефанита и Ихнилата* ипак виша у односу на језик СА. Разлог оваквом закључку је у непостојању калкова у СА, који су у *Стефаниту и Ихнилату* забележени у немалом броју (39x). Њих најбоље репрезентује инфинитив супстантивизиран „чланом” *џџ*, остварен у функцији објекатске допуне, субјекта и адвербијалне одредбе.

Појављивање синтаксичких калкова свакако упућује на виши стил српскословенског, а таква употреба језика би могла бити мотивисана утицајем језика оригинала будући да је ово дело преведено са грчког. На такву употребу

језика могла би утицати и преводилачка школа у оквиру које је дело настало. Наиме, први превод на словенски настао је на Светој Гори (Јовановић 2012: 193–194) где су се, очигледно, монаси бавили превођењем и овакве литературе. У оквиру те школе, настао је и превод *Варлаама и Јоасафа*, духовног романа, за који је утврђено да је писан књижевним језиком који се у стилском погледу приближава литургијској преводној литератури (Грковић-Мејдор 2007: 305). Свакако би један од фактора за такву употребу језика могао бити и индивидуални стил и образованост преписивача будући да је реч о касном препису дела које се на српскословенском језику први пут појавило у XIII веку.

ИЗВОР ГРАЂЕ

Daničić, Đura (1870). *Indijske priče prozване „Stefanit i Ihnilat“*. *Starine*. JAZU II: 261–310.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић, Димитрије (1991). *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Борковский, В. И. (1968). *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Типы простого предложения*. Москва: Наука.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2008). О глаголима визуелне перцепције у старословенском и грчком. У: *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура* (ур. К. Марицки-Гађански). Београд: Друштво за античке студије Србије – Службени гласник. 60–71.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2011). Синтакса инфинитива у „Животу деспота Стефана“ Константина Филозофа. У: *Търново и идеята за християнския универсализъм XII–XV век*. Велико Търново. 436–456.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2013). *Историјска лингвистика, когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Демирај, Шабан (1994). *Балканска лингвистика*. Скопје: Логоа – А.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков* [ред. О. Н. Трубачев], 1–, Москва 1974–: Наука.
- Ивић, Милка (1970). О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XII/1: 43–54.
- Јовановић, Томислав (2012). *Хрестоматија средњовековне књижевности, том I: старословенска и преводна књижевност*. Београд: Филолошки факултет: 193–195.
- Курешевић, Марина (2010). О конкурентној употреби акузативних конструкција (са партиципом и инфинитивом) и допунске реченице у Српској Александриди. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIII/1: 79–92.

- Курешевић, Марина (2014). *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилски апсекти*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Курешевић, Марина (2015). Проучавање хипотактичких структура и њихова улога у расветљавању функционалностилске раслојености српскословенског језика. У: *Српски језик и његове норме: дијахроно-синхрони аспекти* (ур. Ј. Грковић-Мејдор, В. Ружић). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. 64–82.
- Павловић, Драгољуб и Радмила Маринковић (избор, редакција, превод и коментари) (1968). *Из наше књижевности феудалног доба*. Београд: Просвета.
- Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица, од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Поповић, Људмила (2010). Категорија евиденцијалности у српском и украјинском језику. *Зборник Матице српске за славистику*. LXXVII: 17–47.
- Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика, проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига и Нови Сад: Матица српска: 636–649.
- Ружић, Владислава (2006). *Допунске реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска.
- СС (1994): *Старославјанкиј словарь, по рукописям X–XI веков*. (ур. Цейтлин, Р. М; Вечерка, Р; Благовой, Э). Москва: Русский язык.
- ТОЛСТОЈ, Н. И. (1988). *История и структура славянских литературных языков*. Москва: Наука.

*

- Grković-Major, Jasmina (2010). The Role of Syntactic Transitivity in the Development of Slavic Syntactic Structures. Björn Hansen, Jasmina Grković-Major (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus*. Wiener Slawistischer Almanach (Sonderband 74). München – Berlin – Wien: 63–74.
- Miklosich, Franc (1868–1874). *Vergleichende Syntax der slavischen sprachen*. Wien: Willhelm Braumüller.
- Rasnerová, Ludmila (1964). Синтаксис инфинитива в старославянских евангельских кодексах с точки зрения техники перевода. *Slavia*. XXXIII/4: 181–190.
- Večerka, Radoslav (1961). *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Večerka, Radoslav (1996). *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax, III: Die Satztypen: Der einfache Satz*. Freiburg: Weiher Verlag.
- Večerka, Radoslav (2002). *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax, IV: Die Satztypen: Der zusammengesetzte Satz*. Freiburg: Weiher Verlag.

Sanja Dakić

THE INFINITIVE IN PARABLE-LIKE NARRATIVE STEFANIT I IHNILAT: A PHILOLOGICAL AND FUNCTIONAL-STYLISTIC ANALYSIS

Summary

The research topic of this paper is syntactic and semantic analysis of usage of infinitive in the translated Serbo-Slavonic literary work *Stefanit i Ihnilat* according to the transcript from the XVII century. The primary goal of the research is establishing the functional range of usage of the infinitive and infinitive constructions.

Considering that infinitive, as a nominal medium inherited from the Proto-Slavic epoch, was progressively superseded by other verbal means in the vernacular as the language evolved, in the research we examine their competitive relations in the functional-semantic spheres of explication and finality.

Moreover, within the functional-semantic field of explication we examine the competitiveness between the infinitive order for them to more precisely outline the functional style of the language in which the work was originally written.

Moreover, due to the better definition of the style, in this paper the results of the research are contrasted with the research results that have been previously conducted on the other literary works, such as: *Hilandar Typicon* by Saint Sava, *Life of Despot Stefan Lazarević* by Constantine the Philosopher and the critical edition of *The Old Serbian Alexander Romance*.

Key words: *Stefanit i Ihnilat*, the Serbo-Slavonic language, syntax, hypotaxis, infinitive, competitive means.

Мср. Сања Дакић

Нови Сад

Србија

Имејл: *dakic.sanja2@gmail.com*